

Prof. Ing. František Greškovič, CSc.¹

Ing. Ľudmila Dulebová, PhD.¹

Ing. Branislav Duleba¹

Aneta Krzyżak, Ph.D., Eng.²

¹Department of Technologies and Materials

Technical University of Košice

Mäsiarska 74, Košice, Slovakia

E-mail: frantisek.greskovic@tuke.sk, ludmila.dulebova@tuke.sk, branislav.duleba@tuke.sk

² Department of Polymer Processing

Lublin University of Technology

36 Nadbystrzycka St., 20-816 Lublin, Poland

E-mail: a.krzyzak@pollub.pl

Eksplatacyjne kryteria oceny przydatności stopów aluminium do produkcji wymiennych części form wtryskowych

Study of wear of injection molds cavity plates from non-ferrous materials

Keywords: injection mould, aluminum alloy, friction pairs, adhesive wear, friction coefficient

Słowa kluczowe: wtryskiwanie, stopy aluminium, pary cierne, zużycie adhezyjne, współczynnik tarcia

Abstract: With increasing production of plastics crop up also the need to improve their processing abilities. New methods and materials in the construction of forms are examined. Low weight and easy machinability predestines aluminium alloys for use as a material for the production of injection moulds for manufacturing of small series production. The paper deals with the verification of the suitability for selected aluminium alloys for the production of mould inserts based on problem, which occurred at real injection mould used for small series production. Massive wear of material at contact of ejector pin made from 1.1203 and insert made of Al-alloy caused deformations at final moulding. At next experiments were four types of Al alloys used. At following materials hardness and wear of materials was evaluated. To simulate the adhesive wear of friction pairs 1.1203 - Al alloy with and without greasing was adhesive wear test machine AMSLER used with simulation of surface contact. Wear intensity was evaluated by the coefficient of friction.

Streszczenie: Z powodu zwiększenia produkcji różnorodnych elementów z tworzyw polimerowych zauważana jest konieczność poprawiania procesów przetwórczych, w tym konstrukcji maszyn i narzędzi do ich przetwórstwa. Dlatego badane są nowe metody i materiały w budowie form używanych w procesie wtryskiwania. Niska waga i dobra obrabialność stopów aluminium sprawiają, że te materiały są chętnie stosowane do produkcji form wtryskowych do produkcji małoseryjnej. Artykuł dotyczy weryfikacji przydatności wybranych stopów aluminium do produkcji wymiennych części form wtryskowych pod kątem zapewnienia jak najdłuższej prawidłowej eksploatacji narzędzi. Zagadnienie przedstawione w artykule dotyczy rzeczywistych problemów, które wystąpiły w formach wtryskowych stosowanych do produkcji krótkich serii. Występujące znaczne zużycie materiału na styku wypychacza wykonanego ze stali 1.1203 i części formy wykonanej ze stopów aluminium. Deformacje stopu aluminium wpływają na jakość przedmiotów produkowanych z tworzyw polimerowych. W kolejnych eksperymentach przetestowano cztery rodzaje stopów Al. Wyznaczono twardość materiałów i zużycie ściernie. Aby symulować współpracę węzłów tarcia 1.1203 – Al przeprowadzono testy z i bez użycia środka smarnego za pomocą urządzenia AMSLER.

1. Wprowadzenie

Rosnące zapotrzebowanie na narzędzia do przetwórstwa tworzyw polimerowych wynika z intensywnego rozwoju nowych rodzajów tworzyw polimerowych, a przede wszystkim idącego za tym szybkiego rozwoju produkcji. Szczególne znaczenie ma to, że produkcja elementów z tworzyw polimerowych i związana z tym konieczność wytwarzania coraz liczniejszych narzędzi do ich kształtowania jest znamionym czynnikiem w różnych sektorach działalności przemysłowej.

Konstrukcja narzędzi do formowania zarówno elementów z materiałów metalowych, jak i tworzyw polimerowych jest jedną z najtrudniejszych dziedzin inżynierskich. Wśród wszystkich narzędzi do kształtowania, najbardziej zaawansowane, pod względem konstrukcyjnym i technologicznym, są narzędzia do głębokiego tłoczenia blach, narzędzia do kształtowania aluminium pod ciśnieniem oraz narzędzia do formowania tworzyw polimerowych metodą wtryskiwania, czyli formy wtryskowe [4, 7].

Formy wtryskowe to skomplikowane urządzenia techniczne, które muszą być odporne na wysokie ciśnienie, i przenosić duże obciążenia przy zachowaniu precyzji współpracy poszczególnych części formy. Prawidłowo skonstruowana forma wtryskowa musi zapewnić dużą powtarzalność wymiarową wytwarzanych elementów, w tym wzajemnie prostopadłych płaszczyzn formujących, przy jednoczesnym umożliwieniu łatwego usuwania produktów, czyli wyprasek, z formy. Formy wtryskowe działają w sposób zautomatyzowany. Konstrukcja formy i metody jej wytworzenia stanowią zatem dużą dziedzinę wiedzy a wytworzenie nowych form wtryskowych pociąga za sobą znaczne koszty finansowe. Ze względu na wysokie ciśnienie hydrauliczne panujące w układzie hydraulicznym odpowiadającym za prawidłowe działanie formy, a które przekłada się na znacznie wyższe ciśnienie w gnieździe formującym formę, niezwykle istotna jest jakość wykonania części formy. Zmienne warunki eksploatacji formy wtryskowej, pod dużym obciążeniem mogą spowodować odkształcenie się części formy, w przypadku jeśli zostaną źle zaprojektowane [3, 5]. W celu zapewnienia długotrwałej i bezawaryjnej eksploatacji formy wtryskowej, bardzo ważne jest prawidłowe złożenie kilku aspektów technicznych takich jak: projekt formy, dobór materiałów do jej wytworzenia z przeznaczeniem do konkretnych rodzajów tworzywa polimerowego oraz optymalizacja warunków procesu technologicznego [2, 11, 15].

Formy składają się z dwóch zespołów części: funkcjonalnego i pomocniczego. Każdy z tych zespołów jest produkowany z dużą dokładnością, co znajduje odzwierciedlenie w ich kosztach. Materiał stosowany do wytworzenia form wtryskowych musi spełniać wymagane warunki pracy, w tym temperatury, ciśnienia i odporności na ścieranie. Temperatura tworzywa termoplastycznego wpływającego do formy podczas procesu wtryskiwania jest bardzo zróżnicowana. W zależności od rodzaju tworzywa zazwyczaj waha się między 120 a 300°C. Podwyższona temperatura oraz duży nacisk na materiał formy, powodują, że konieczne jest określenie odporności na ścieranie części formy zespołu funkcjonalnego. Jest to szczególnie istotne w przetwórstwie kompozytów polimerowych mających za wzmocnienie materiały o dużych właściwościach ściernych, np. kwarc, grafit lub inne twarde materiały [12, 6, 10].

2. Zastosowanie materiałów nieżelaznych w budowie form wtryskowych

Do produkcji form i ich części najczęściej jest stosowana stal narzędziowa, węglowa stal konstrukcyjna oraz stale stopowe. Jednak coraz częściej i chętniej, w produkcji form wtryskowych, stosowane są materiały nieżelazne [8]. Głównym powodem wzrostu zainteresowania wykorzystania innych, alternatywnych materiałów jest zapotrzebowanie rynku ukierunkowane na poprawę jakości produktu i skrócenia czasu produkcji [5, 12].

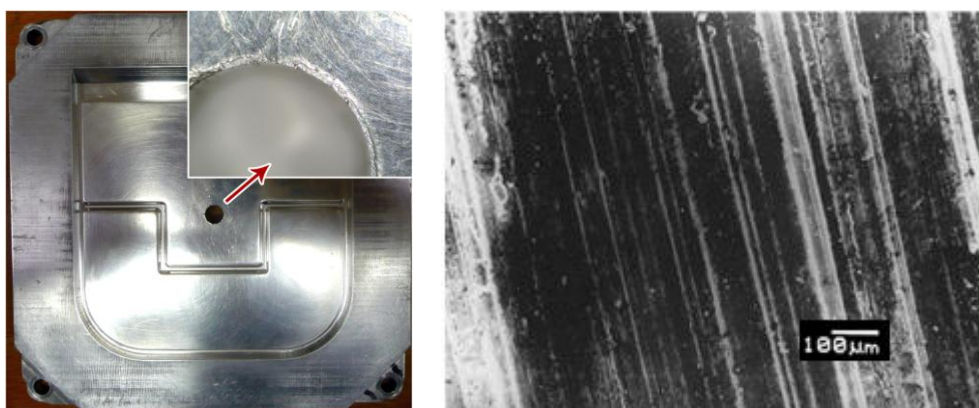
Metale nieżelazne, zwłaszcza stopy miedzi i stopy aluminium, dobrze wpisują się w stawiane przez rynek wymagania dotyczące produkcji form wtryskowych [13]. Materiały nieżelazne mają także tę zaletę, że mogą być zastosowane także w produkcji prototypów, czy analizowaniu kolejnych etapów produkcji, jak również mogą być użyte do form wtryskowych

ukierunkowanych na produkcję krótkich serii. Wykonane z nich prototypy form mogą stać się przedmiotem badań, które dostarczają informacji niezbędnych do planowania ich dalszej produkcji oraz eksploatacji [6, 9, 12].

3. Problem badawczy

Na rysunku 1 przedstawiono część zespołu funkcjonalnego formy wtryskowej, wkładki z gniazdem formującym. Zaprezentowano wkładkę przed końcową obróbką powierzchni. Wkładka jest produkowana, jako część, do szybkiej modyfikacji gniazd formujących formy wtryskowej. Wymiana tylko jednej części formy pozwala na szybkie regulowanie produkcji różnych elementów w małych seriach. W łatwy sposób można weryfikować technologię wytwarzania i zmianę parametrów do formowania wtryskowego. Wybór materiału do wytworzenia przedstawionej na rysunku 1a wkładki do formy opierał się na następujących założeniach: łatwa obróbka mechaniczna tego materiału oraz określenie przyszłej partii produkcji w zakresie małej serii nie więcej niż 1000 sztuk. Kierując się tymi wytycznymi do wytworzenia wkładki formy wtryskowej wybrano materiał EN AW-1100.

Forma wtryskowa, z wytworzoną wkładką dopasowaną konstrukcyjnie do umiejscowienia dyszy układu uplastyczniającego wtryskarki, została zamontowana w układzie narzędziowym wtryskarki Demag 25-80. W konstrukcji wkładki, części wymiennej formy, jeden otwór na trzpień wypychacza zaprojektowano naprzeciwko otworu, którym jest doprowadzane tworzywo do gniazda formującego formy wtryskowej. Wypychacz odpowiada za usunięcie wypraski z gniazda formującego po zakończonym cyklu wtryskiwania. Tak przygotowana forma poddana została testom polegającym na eksploatacji wkładki formy wtryskowej poprzez przeprowadzenie procesu wtryskiwania. Po produkcji pierwszej partii odpowiadającej 100 cyklom wtrysku było zauważalne znaczne zużycie powierzchni (nierówności i zniekształcenia) w miejscu styku wkładki z wypychaczem wykonanym ze stali 1.1203. W analizie problemu stwierdzono, że materiał użyty do ukształtowania tego otworu nie jest wystarczająco odporny na ciśnienie wtrysku, ponadto w zetknięciu z wypychaczem dochodziło do powstania mikropęknięć. Te mikropęknięcia w konsekwencji, po dalszej eksploatacji formy, spowodowały małe zniekształcenia materiału polegające na powstaniu ubytków materiału w wyniku ścierania oraz niekiedy odkształceniach plastycznych (rys. 1b).

Fig.1 Insert for injection molding with highlighted damaged surface

Celem eksperymentu było wyznaczenie odpowiednich materiałów do wytworzenia wkładek do form wtryskowych do produkcji krótkich serii, które w zadanych warunkach eksploatacji w porównaniu z dotychczas stosowanym materiałem EN AW-1100, wykazałyby lepsze właściwości, w tym między innymi mniejsze zużycie ściernie bezpośrednio przekładające się na trwałość wkładki formy wtryskowej.

Kolejność działań w przyjętym planie eksperymentu była następująca: określenie składu chemicznego wybranych materiałów, porównanie twardości materiałów oraz porównanie ich zużycia w porównaniu z parami ciernymi wykonanymi ze stopów 1.1203 i Al zarówno z użyciem ośrodka smarnego, jak i bez smarowania.

Na podstawie tych wyników, można określić, który z wybranych materiałów najbardziej nadaje się do wytwarzania wkładek form wtryskowych z przeznaczeniem do produkcji w małych seriach wyprasek z tworzyw polimerowych. Wyniki badań pozwolą również na oszacowanie, czy dany materiał będzie można szybko i stosunkowo łatwo obrabiać na obrabiarkach skrawających.

4. CZĘŚĆ DOŚWIADCZALNA

4.1. Materiał i metodyka badań

Celem badań było sprawdzenie przydatności wybranych stopów aluminium do produkcji wkładek do form wtryskowych z przeznaczeniem do eksploatacji w warunkach produkcyjnych do 1000 sztuk wyprasek z tworzyw polimerowych. Na podstawie doświadczeń, efekt procesu zużycia powierzchni wkładki formy wtryskowej będzie poddany analizie, która pozwoli na ocenę materiałów pod kątem ich przydatności do eksploatacji w określonych urządzeniach oraz w danych warunkach pracy.

W eksperymencie zastosowano cztery rodzaje stopów aluminium (skład chemiczny zestawiono w tabeli 1):

- Stop Al 324.0 stop tego typu stosuje się w produkcji części aluminiowych do silników samochodowych – w planie eksperymentu został oznaczony literą A.
- Stop Al 324.1 – jest podobny do składu stopu A. Różni się ilością dodatku stopowego Mn, który był zredukowany do 0,4%.
- Stop EN AB 43500 jest stopem o dobrej spawalności. Używany do złożonych, średnich obciążonych odlewów takich jak części maszyn, części do sprzęzarek i tak dalej – oznaczony literą C.
- Stop o nazwie EN AW-1100 jest kompozycją z największą zawartością aluminium względem pozostałych materiałów. Zawartość aluminium jest 98,5%, co sprawia, że ten materiał jest stosunkowo miękki – litera D.

Table 1. Chemical composition of tested materials

Tested material	Contents of elements in materials in [%]											
	Al	Cu	Mg	Si	Fe	Mn	Ni	Zn	Pb	Sn	Ti	Cr
A - Al 324.0	89.2	0.740	0.295	7.76	0.444	0.668	0.010	1.260	0.038	0.011	0.018	0.010
B - Al 324.1	77.0	0.466	0.449	8.27	0.415	0.420	0.015	1.273	0.023	0.010	0.019	0.007
C - EN AB 43500	88.6	0.029	0.442	10.32	0.287	0.138	0.010	0.065	0.012	0.007	0.004	0.007
D - EN AW-1100	98.5	0.121	0.034	0.88	0.219	0.008	0.010	0.172	0.029	0.009	0.006	0.008

W celu określenia przydatności tych materiałów, spełniających warunki eksploatacji, do zastosowania w produkcji elementów do doświadczalnych form wtryskowych przeprowadzono następujące pomiary:

- twardości,
- zużycia materiału w wyniku tarcia suchego,
- zużycia materiału w wyniku tarcia z użyciem środków smarnych.

Badania, w celu określenia zużycia materiału, przeprowadzono na próbkach z wymienionych materiałów w węzłach tarcia z przeciwpróbką w kształcie dysku. Dysk ścierny o średnicy 36 mm i grubości 10 mm został wykonany z materiału, z którego jest wykonany wyrzutnik formy wtryskowej, ze stali hartowanej 1.1203. Współpracujące z dyskiem próbki z testowanych w eksperymencie stopów AL, były w kształcie płaskiej płytki o wymiarach 20x15x9 mm.

Właściwości tribologiczne testowanych par ciernych oceniano przez pomiar współczynnika tarcia, który oblicza się na podstawie wartości momentu obrotowego przeciwpróbki [14]. Wartości momentu obrotowego odczytywano w czasie trwania testu tarcia. Istotę prowadzenia testu pomiaru zużycia trybologicznego przedstawiono na rysunku 2.

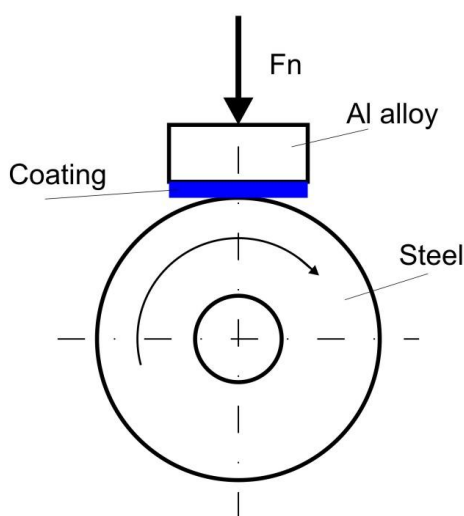

Fig. 2. Test principle of adhesive wear test

Na podstawie graficznych wyników pomiaru, moment obrotowy tarcia oraz współczynnik tarcia w odniesieniu do siły nacisku i promienia dysku wyznaczono na podstawie zależności [1]:

$$M_T = r F_T \quad (1)$$

$$\mu = F_T / F_N \quad (2)$$

gdzie: M_T – moment obrotowy tarcia [Nm], r – promień dysku [m], F_T – siła tarcia [N], F_N – siła nacisku [N], μ – współczynnik tarcia.

Siła nacisku w obszarze styku pomiędzy dyskiem ściernym a współpracującymi próbkami jest regulowana przez ściskanie sprężyny w zakresie do 50 kN. Dysk cierny wykonany ze stali obraca się z prędkością obrotową 200 min^{-1} . Odczyt momentu obrotowego tarcia był wykonywany przez cały czas trwania pomiaru adekwatnie do całkowitego czasu testowania próbek zależnie od momentu wystąpienia zatarcia współpracującej pary cierniej. Badanie zużycia materiału między współpracującymi ze sobą powierzchniami styku przeprowadzono z wykorzystaniem urządzenia pomiarowego AMSLER.

Testy przeprowadzono w tarcu suchym oraz z użyciem środka smarnego, którym był olej MADIT M2T. Na powierzchnię próbki olej наносzono za pomocą pędzla, w ten sposób, aby cała powierzchnia próbki była pokryta cienką warstwą oleju.

4.2. Wyniki pomiarów

4.2.1. Pomiary twardości

Twardość badanych próbek mierzono według metody Vickersa – HV 10. Wyniki pomiaru twardości zaprezentowano na rysunku 3.

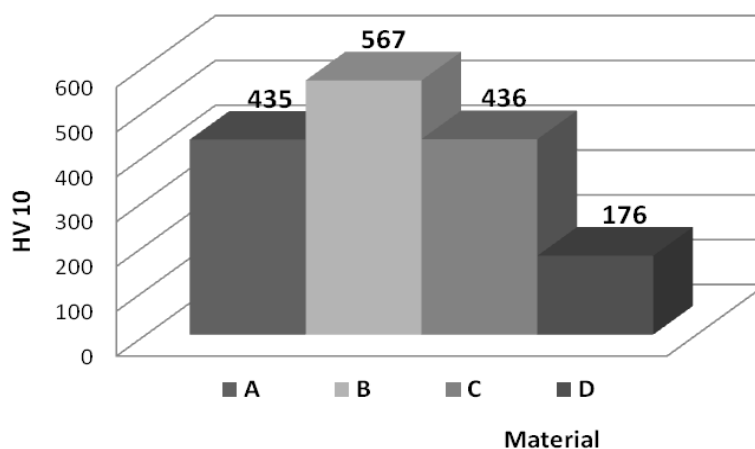

Fig. 3. Comparison of hardness of Al alloys

4.2.2. Ocena zużycia ściernego par ciernych stal – stop aluminium

Para cierna: 1.1203 – Al 324.0 (próbka A)

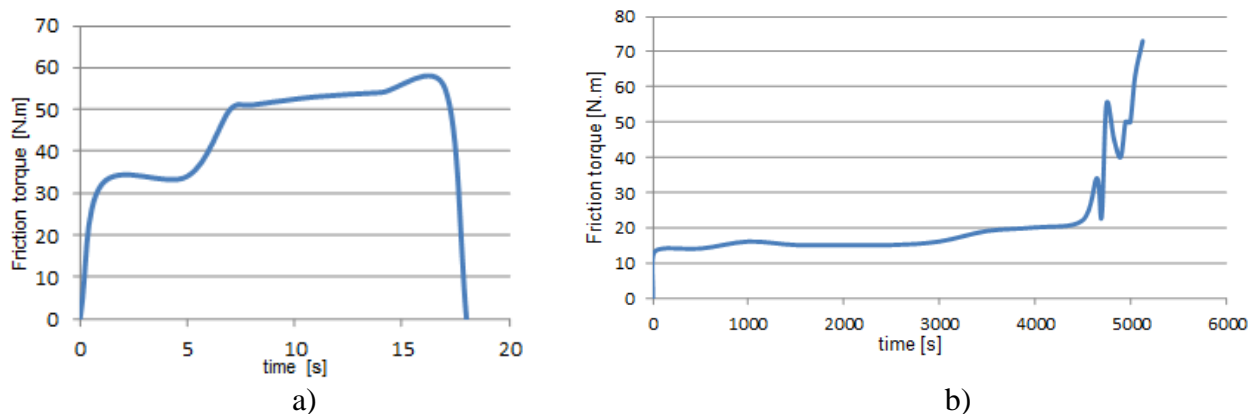
Podczas badania zużycia ściernego bez smarowania obserwowano przemieszczenie oderwanych cząstek materiału stopu Al i gromadzenie się ich na powierzchni dysku ściernego. Ślady zużycia materiału były również widoczne na jego powierzchni. Jest to spowodowane przeniesieniem cząstek materiału z próbek na powierzchnię dysku ciernego. Materiał przeniesiony na dysk także powoduje zużycie ściernie, co jest widoczne w postaci zadrapań. Zatarcie próbki A.1 podczas próby bez smarowania, nastąpiło po 17 sekundach. Poślizg próbki w uchwycie nastąpił po zatarciu próbki.

Podczas testu zużycia z użyciem smaru czas trwania pomiaru do zatarcia był kilka razy dłuższy. Wyniki pomiaru momentu tarcia, współczynnika tarcia w wybranych przedziałach czasowych są zestawione w tabeli 2. Na rysunku 4 znajduje się wykres obrazujący przebieg momentu tarcia w zależności od czasu pomiaru dla próbek ze smarowaniem i bez środka smarnego rejestrowany aż do czasu zatarcia próbek. Zarówno próbki, jak i dyski cierne nosiły ślady zużycia ściernego, wynikające z wzajemnego oddziaływania odrywanych od próbki cząstek. Czas trwania eksperymentu do zatarcia dla próbek smarowanych wyniósł 58 minut. Dyski cierne i próbki wystawiane były na działanie wysokiej temperatury wygenerowanej w wyniku procesu tarcia, co przyspieszało proces odrywania cząstek z próbki i ich przylegania do powierzchni dysku. To połączenie, podczas pomiaru, spowodowało znaczne zużycie ściernie rolki cierniej, podobne do zużycia samej próbki w tej parze cierniej.

Table 2. The measured values of friction pair steel – material A with lubricant

Material	Values of friction torque M [N.m] and friction coefficient μ on time [sec]									
	1000 [sec]		4000 [sec]		4650 [sec]		4750 [sec]		5130 [sec]	
	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ
A.1	12	0.13	23	0.25	33	0.37	53	0.59	73	0.81
A.2	15	0.17	20	0.22	40	0.44	61	0.68	79	0.89

A.3	11	0.12	18	0.20	18	0.20	50	0.56	70	0.78
-----	----	------	----	------	----	------	----	------	----	------

a) b)
 Fig. 4. Curve of friction torque vs. time- sample A.1
 a) without lubrication , b) with lubrication

Para cierna: 1.1203 – Al 324.1 (próbka B)

Podczas pomiaru momentu tarcia bez smarowania, ślady ścierania były obserwowane w miejscach gdzie proces tarcia spowodował odrywanie się cząstek materiału z warstwy przypowierzchniowej próbki i zatrzymywanie się ich na powierzchni dysku. W zakresie trybologii, można powiedzieć, że jest to mechanizm zacierania. Czas do zatarcia próbek wyniósł 83 sekund. Poślizg zamocowanej próbki nastąpił po zatarciu.

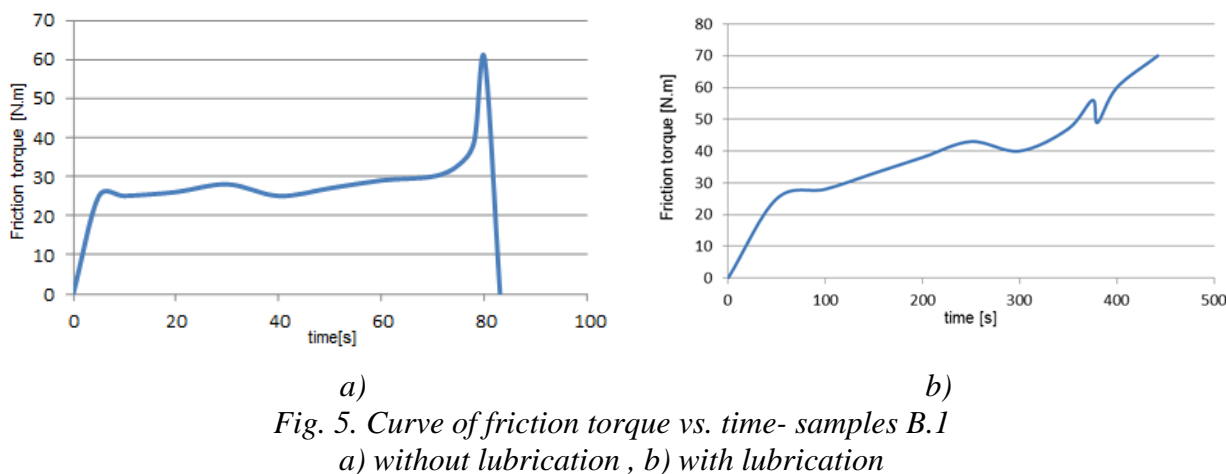
Pomiar momentu obrotowego podczas procesu tarcia z użyciem środka smarnego do czasu zatarcia trwał wielokrotnie dłużej. Na powierzchni próbki widoczne były zarysowania będące wynikiem odkształcenia plastycznego oraz złuszczenia materiału spowodowanego rozwarstwieniem. Zużyciu adhezyjnemu towarzyszyło również zużycie ściernie. Podczas testu nastąpiło powstanie trwałych zespojonych mikropołączeń pomiędzy materiałem próbki a materiałem dysku. W wyniku dalszego przemieszczania się powierzchni dysku względem powierzchni próbki, nastąpiło odrywanie cząstek będących powstałymi mikropołączeniami.

Wyniki momentu tarcia, współczynnika tarcia w niektórych przedziałach czasowych są zestawione w tabeli 3. Na rysunku 5 przedstawiono przebieg momentu tarcia w zależności od czasu dla próbek bez i ze smarowaniem do chwili zatarcia.

Table 3. The measured values of friction pair steel –material B with lubricant

Material	Values of friction torque M [N.m] and friction coefficient μ on time [sec]									
	50 [sec]		100 [sec]		250 [sec]		350 [sec]		446 [sec]	
	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ
B.1	25	0.28	30	0.33	43	0.48	47	0.52	69	0.76
B.2	20	0.22	32	0.35	39	0.43	50	0.56	67	0.74
B.3	27	0.30	29	0.32	34	0,38	52	0.58	63	0.70

Para cierna: 1.1203 – EN AB 43500 (próbka C)

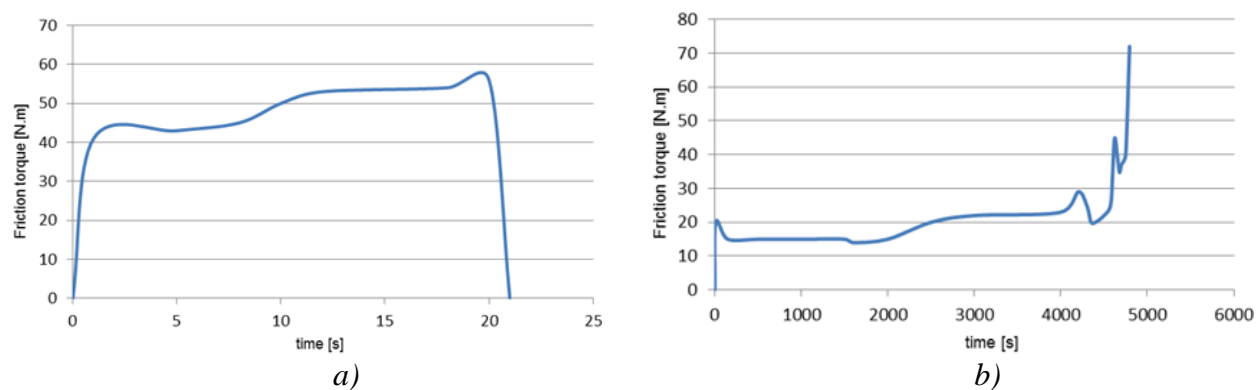
Czas trwania pomiaru próbek bez smarowania wyniósł 20 sekund. Po wystąpieniu zużycia adhezyjnego próbki nastąpiło rozwarstwienie powierzchni próbki. Na powierzchni dysku zostały znalezione cząstki materiału przeniesionego z próbki.

W tym przypadku podczas testu zużycia ściernego ze smarowaniem również czas trwania pomiaru był kilkadziesiąt razy dłuższy niż przy pomiarach zużycia bez smarowania. Na powierzchni próbki widoczne było rozwarstwienie materiału i boczne przemieszczenie plastycznie odkształconego materiału – out effect. Materiał nie przykleił się do dysku ciernego. Materiał testowy był porozrywany i przybrał postać małych wiórków. Opilki po oderwaniu natychmiast odpadły i nie łączyły się z powierzchnią dysku ciernego.

Wartości mierzonych wielkości podczas testu pary cierniej 1.1203 – EN AB 43500 bez użycia środka smarnego zestawiono w tabeli 4, jak również zaprezentowano w postaci graficznej na rysunku 6 razem z wynikami testu przy użyciu środka smarnego.

Table 4. The measured values of friction pair steel –material C with lubricant

Material	Values of friction torque M [N.m] and friction coefficient μ on time [sec]									
	500 [sec]		2000 [sec]		3500 [sec]		4250 [sec]		4790 [sec]	
	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ
C.1	18	0.20	17	0.19	23	0.26	28	0.31	72	0.80
C.2	15	0.17	20	0.2	32	0.36	38	0.42	65	0.72
C.3	12	0.13	15	0.17	26	0.29	25	0.28	60	0.67

Para cierna: 1.1203 – EN AW-1100 (próbka D)

Czas trwania testu bez smarowania to 6 sekund. Ze względu na niską twardość materiału próbki niemal natychmiast po uruchomieniu urządzenia nastąpiło plastyczne odkształcenie materiału próbki i przekroczenie dużej siły Van der Waalsa prowadząc do zatarcia.

Zastosowanie smarowania znacznie wydłużyło czas trwania testu. W tym teście zaobserwowano wyraźne rozwarstwienie powierzchni z dobrze widocznymi złuszczoneymi cząstkami w kształcie płytek. Po utracie właściwości plastycznych została naruszona struktura powierzchni, a oderwany materiał został wyparty na boki. Nie zauważono zużycia powierzchni dysku.

Przykładowe wyniki badań, tj. wartości momentu obrotowego tarcia, współczynnika tarcia w wybranych przedziałach czasowych zaprezentowano w tabeli 5. Natomiast na rysunku 7 widoczne są zmiany wartości momentu obrotowego w trakcie trwania pomiaru.

Table 5. The measured values of friction pair steel –material D with lubricant

Material	Values of friction torque M [N.m] and friction coefficient μ on time [sec]									
	30 [sec]		55 [sec]		80 [sec]		130 [sec]		180 [sec]	
	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ	M	μ
D.1	27	0.30	30	0.33	32	0.35	35	0.39	64	0.71
D.2	25	0.28	32	0.35	35	0.39	38	0.42	67	0.74
D.3	20	0.22	29	0.32	29	0.32	37	0.41	62	0.69

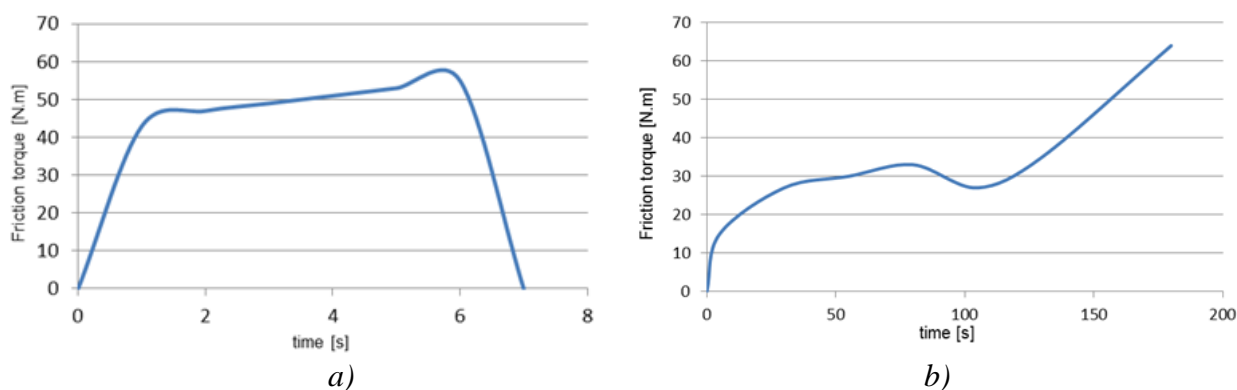

Fig. 7. Curve of friction torque vs. time- sample D.1
a) without lubrication , b) with lubrication

Na rysunku 8 przedstawiono niektóre fotografie próbek każdego rodzaju i dysku ciernego po przeprowadzonych testach zużycia ściernego z użyciem oleju, jako środka smarnego.

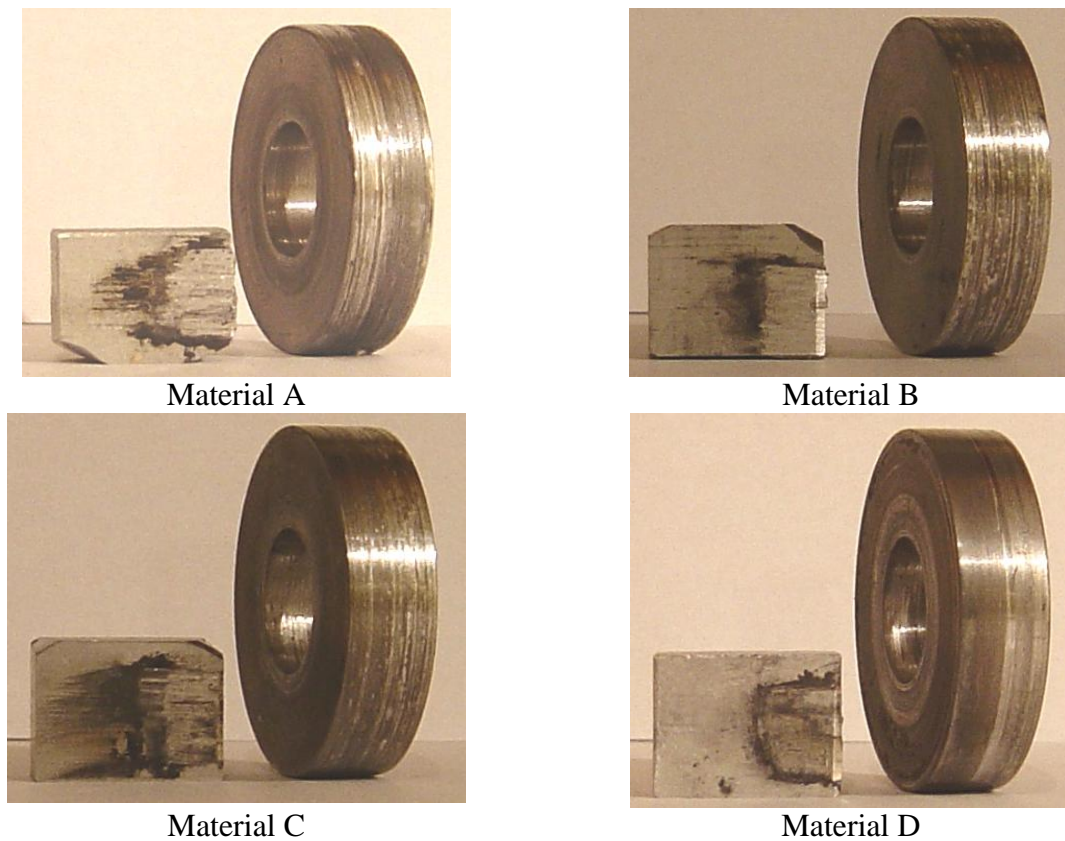

Fig. 8. Tested materials after wearing test

Proporcje pomiędzy wartościami współczynnika tarcia dla różnych próbek w odniesieniu do czasu trwania pomiarów przedstawiono na rysunku 9.

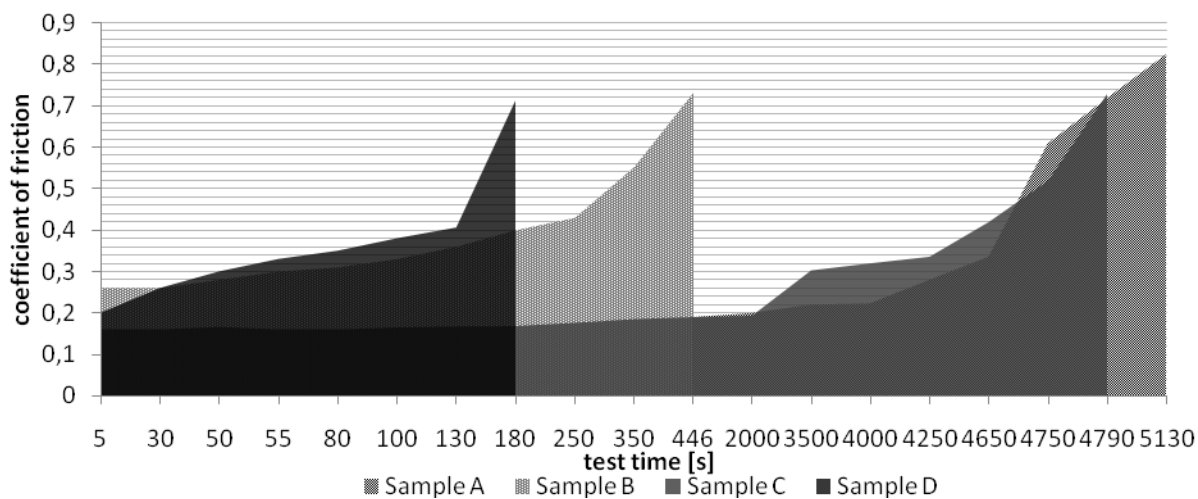

Fig. 9. The progress of the friction coefficient in dependence on the time

5. Podsumowanie

Badania wykazały, że trwałość konstrukcji wymiennych części form wtryskowych wykonanych ze stopów aluminium (materiałów kolorowych) można znacząco poprawić poprzez modyfikację składu materiału.

Na podstawie przeprowadzonych badań, można stwierdzić, że:

- Czyste aluminium, tzn. materiał EN AW-1100 (materiał D) zawierający 98,5% aluminium, nie posiada odpowiednich właściwości do zastosowania w danej aplikacji konstrukcyjnej. Czas trwania pomiaru do chwili pojawienia się zatarcia oraz wielkości mierzone, które wyznaczono w trakcie testów wskazują, że stopy wysokiej czystości, nie nadają się do wytwarzania elementów konstrukcyjnych części formy narażonych na bezpośredni kontakt z innymi częściami formy przy wzajemnym ich przemieszczaniu się względem siebie podczas eksploatacji formy.

- Stop Al 324.1(materiał B) wykazał lepsze właściwości podczas procesu tarcia niż materiał EN AW-1100. Jednak czasy do momentu zatarcia oraz wartość współczynnika tarcia wskazują, że ten stop również będzie odpowiedni do zastosowania w produkcji form. Materiał zawierał duże ilości cynku, co spowodowało, że wykazywał największą twardość stopu w porównaniu z pozostałymi testowanymi materiałami – około 567 HV.

- Stopy Al 324.0 oraz EN AB 43500 (materiał A oraz C) po testach okazały się najbardziej korzystne pod względem spełnienia warunków eksploatacyjnych wymiennych części form wtryskowych. Oba składy stopów zapewniają wystarczający czas pracy formy.

- Wyniki badań wykazały, że w produkcji wymiennych elementów form również materiał B (stop Al 324.1) będzie mógł mieć zastosowanie. Pod koniec eksperymentu, materiał osiągnął najwyższy współczynnik tarcia materiału oraz najdłuższy czas eksploatacji mierzony aż do zniszczenia powierzchni materiałów. W praktyce, w rzeczywistych warunkach współpracy, części formy nie są obciążane w ten sposób, jak próbki w modelu podczas testów par tarcia. Smarowanie wydłuży czas eksploatacji.

Celem badań było sprawdzenie i potwierdzenie praktycznego wyboru najbardziej odpowiednich materiałów nieżelaznych z dostępnego zakresu materiałów najczęściej stosowanych do produkcji elementów z form wtryskowych. Testowane materiały mogą być stosowane do produkcji wymiennych części form wtryskowych z przeznaczeniem do przetwórstwa tworzyw polimerowych i zapewnienia możliwie najdłuższego czasu eksploatacji formy bez awarii przy produkcji małoseryjnej.

Acknowledgement

This paper is the result of the project PIRSES-GA-2010-269177 supported by The international project realized in range of Seventh Frame Programme of European Union (FP7), Marie Curie Actions, PEOPLE and the result of the project ITMS: 26220120060 supported by the Research &Development Operational Programme funded by the ERDF.

References

1. Blaškovič P., Balla J., Dzimko M.: Tribológia. Bratislava: Alfa, 1990.
2. Galetz, M., Seiferth, S., Theile B., Glatzel U.: Potential for adhesive wear in friction couples of UHMWPE running against oxidized zirconium, titanium nitride coatings, and cobaltchromium alloys. *Journal of Biomedical Materials Research Part B: Applied Biomaterials* 2010; 93B(2): 468-475.
3. Garbacz T., Sikora J. W.: Selected aspects of coatings production in cellular co-extrusion process. The Polymer Processing Society. Banff, Canada 2010, R01-131.
4. Greškovič F., Dulebová L., Varga J.: Technológia spracovania plastov. Vstrekovanie. Košice: Sjf TU v Košiciach, 2010.
5. Greškovič F., Spišák E.: Materiály foriem na spracovanie plastov. *Acta Metallurgica Slovaca* 2003; 9: 41-48.
6. Hidveghy J., Dusza J.: Nekovové konštrukčné materiály. Košice: TU v Košiciach, 1998.
7. Jachowicz T.: Wybrane zagadnienia niezawodności obiektów technicznych. *Przetwórstwo tworzyw* 2009; 2(128): 34-45.

8. Kelly, L., Mulvaney-Johnson, R., Beechey, P.: The effect of copper alloy mold tooling on the performance of the injection molding process. *Polymer Engineering & Science* 2011; 51(9): 1837–1847.
9. Mandal D., Dutta B. K., Panigraha S. C.: Wear and friction behavior of stir cast aluminium-base short steel fiber reinforced composites. *Wear* 2004; 7–8(257): 654–664.
10. McKellop, H., Clarke, I., Markolf, K., Amstutz, H.: Friction and wear properties of polymer, metal, and ceramic prosthetic joint materials evaluated on a multichannel screening device. *Journal of Biomedical Materials Research* 2004; 15(5): 619–653.
11. Michaeli, W., Lindner F.: Influence of Mould Materials on the Morphological and Mechanical Properties of Injection-Moulded Prototypes. *Macromolecular Materials and Engineering* 2001; 286(4): 232–236.
12. Суберляк О. В., Красінський В. В., Шаповал Й. М.: Прес-матеріали на основі комбінованого зв'язувального. Технологічні та експлуатаційні характеристики. *Хімічна промисловість України* 2009; 3: 52–54.
13. Štofko M., Štofková M. *Neželezné kovy*. Košice: Emilie, 2005.
14. Wojciechowski Ł., Nosal S.: The application of free surface energy measurement to valuation of adhesive scuffing. *Eksploracja i Niezawodność – Maintenance and Reliability* 2010; 1(45): 83-90.
15. Xu, J.: *Materials for Microcellular Injection Molding*. Microcellular Injection Molding. London: Wiley, 2010.